

ОГЛЯДИ

Історико-етнографічне вивчення Степового Побужжя як прикордонної та етноконтактної території: досвід та перспективи

Простежено розвиток наукової розробки питання історико-етнографічної специфіки району Степового Побужжя від етапу первинного накопичення фактажу до сучасного етапу.

Ключові слова: історіографія, польові дослідження, студії прикордоння, Південна Україна, район Степового Побужжя, етнічні групи, міжетнічні контакти.

Проблема історико-етнографічної регіоналістики території розселення українського етносу становить одну з найбільш актуальних і, разом з тим, найменш розроблених у вітчизняній науці. Ретроспективне і перспективне дослідження процесів життєдіяльності людських спільнот у територіальній площині, в межах регіонів, що історично склалися, уважний аналіз взаємодії географічних, економічних, демографічних, екологічних, соціокультурних та інших процесів в регіональному розрізі становить важливе, не лише наукове, але й практичне завдання.

На території України формувалася складна система різноманітних історично-етнографічних та етнокультурних регіональних одиниць. *Метою даної статті* є аналіз досвіду вивчення району Степового Побужжя в історико-етнографічній літературі, з'ясування основних доробків та проблемних питань, підходів та напрямків досліджень. Внаслідок специфічних історичних і географічних умов ця територія входила у сферу інтересів різних держав, з одного боку; різних етнічних груп – українців, росіян, молдован, болгар, татар, ногайців тощо – з іншого.

Багатьма науками накопичено значний матеріал по дослідженню різноманітних ареалів. Особливу наукову цікавість являють прикордонні території. Існує залежність розвитку прикордонних зон від адміністративної політики, яка є наслідком соціально-економічного, демографічного потенціалу та етнокультурної єдності. Інтенсивність суспільно-політичних процесів прикордонних зон залежить від геополітичного розвитку та стратегії прикордонного діалогу. В одному випадку, формується спільне «від-

крите» прикордоння суміжних держав, в іншому – ізольоване «прикордоння» в межах однієї держави [1]. Район Степового Побужжя до кінця XVIII ст. визначається як прикордонний між Бугогардівською паланкою Запорозької Січі, Брацлавського воєводства Речі Посполитої та Очаковського ейялету Османської імперії. Однак, система взаємовідносин, які склалися між країнами на рівні мікрорегіону не досліджена у достатній мірі.

Студії Прикордоння, як етнокультурного феномену пропонують виділення певних якостей, характерних для цих територій, серед яких імітаційність – схожість на сусідні культурні поля більше, ніж на свої умовні (зауважимо, що для формування етнокультурної специфіки Степового Побужжя значну роль зіграла його наближеність до Поділля та Середньої Наддніпрянини); креолізація – еклектична суміш різних традицій, на основі якої синтезуються інновації; намагання привласнення територій до декількох ареалів (Румунія, Молдова, Росія сприймають ці землі як «свої»); віртуальна метафоричність (наявність фольклорних джерел, які підтверджують існування осягнення на рівні самосвідомості особливого статусу цих територій). Щодо останнього, варто згадати прислів'я «Хочеш бути багатим – не будуй доброї хати – над границею живи передержія (тимчасове – авт.) держи», вислів «На три держави півень тут співав» та ін.

Для Степового Побужжя характерний поліетнічний склад населення. Колонізація окремих українських земель іншими державами і народами сприяла локалізації етнокультурної спільності мешканців України, етнічність яких урізноманітнювалася й внаслідок міграції в

Україну угорців, поляків, румунів, євреїв, росіян та ін. Варіанти культур на окремих територіях виникають у наслідок адаптації носіїв певного етнічного досвіду до природних та соціальних умов в яких вони опинилися, а також інновацій, що виникають в результаті дифузій. При цьому одна частина новацій через більший чи менший проміжок часу відмирає, а інша – органічно входить в культуру.

Звичайно, природно-географічні умови мали суттєвий вплив на етніку, зокрема на традиційно-побутову культуру, етнічний характер, ментальність, заняття людей, обумовлюючи таким чином додаткову систему своєрідної локальності культури.

У сучасній вітчизняній науці існує великий перелік концепцій історико-етнографічного районування, не існує узгодженості у використанні ключових понять. Нестача чітко районуваних етнографічних відомостей та даних інших українознавчих дисциплін: лінгвістики, історії, антропології, археології, географії не дозволяє остаточно вирішити питання районування.

Розгляд етнокультурної специфіки населення Степового Побужжя протягом кінця XVIII – початку XX ст., здійснювався в історіографії до початку XXI ст. лише фрагментарно. Наукові підвалини щодо вивчення різних регіонів та груп населення Півдня України заклав А. Скальковський. Не обійшов він увагою й етноконтактну зону Побужжя, зокрема, чимало питань розв'язувалося їм стосовно залюднення краю, соціальної та етнічної структури мешканців, особливостей різних культур Новоросійського степу [2]; [3]; [4]. У спадщині Скальковського є і роботи, які присвячені конкретним пам'яткам народної культури, минулого різних етнічних груп мешканців Побужжя [5].

У 60-80-ті рр. XIX ст. предметом особливої уваги науковців стала соціальна та побутова історія народу, який ототожнювався із селянськими масами. У другій половині XIX ст. сільською та земською інтелігенцією були створені монографічні дослідження, які розглядали історико-етнографічні аспекти виникнення та розвитку окремих сільських поселень. Важливо, що при цьому базовий емпіричний матеріал збирався у Степовому Побужжі [6], [7]. Описи переконали науковців та громадськість в унікальності окремих мікрорегіонів на Півдні України.

Масові переселення селянсько-міщанського населення 1860-80-х рр. у південні губернії, як сезонні, так і на постійне проживання, були настільки значним явищем у суспільстві, що майже одразу привернули до себе наукову увагу. Зокрема, зверталися і до специфіки містечок та волостей Побужжя, до яких переселялося до третини всіх сезонних робітників [8]; [9]; [10].

Розширення джерельної бази разом з удосконаленням методів критичного аналізу матеріалів склали передумови для створення нових узагальнень. Серед таких, особливе місце посідає робота щодо процесів колонізації південноукраїнського Степу відомого історика Д. Багалія, яка довгий час визначала головні підходи щодо вивчення регіону [11]. Вчений показував особливості колонізації та подальшого розвитку окремих складових Півдня, зокрема – «Очаківського степу» або «Ханської України».

У кінці XIX ст. публікуються ґрунтовні розвідки іншого дослідника – Д. Яворницького, котрий всю свою увагу зосереджував на козацькому минулому України [12]; [13]. Займаючись історією Січі та окремих паланок, дослідник визначав також вплив, який їхні традиції мали у сучасній йому культурі регіону. Особливо яскраво це ілюструє робота історико-етнографічно-фольклористичного характеру – «Запорож'є в остатках старини и преданиях народа» [14], окремий розділ у ній був присвячений Бугогардівській паланці та Степовому Побужжю. Праці Д. Яворницького ґрунтуються на величезному археологічному, етнографічному, лексикографічному, фольклорному, географічному матеріалі, зібраному автором.

Етнографічний напрямок в історіографії кінця XIX – початку XX ст. був представлений переважно роботами описового характеру. Розглядалися як комплекси народної культури, так і окремі явища та їх побутування у регіоні. Завдяки їм, своєрідність Степового Побужжя визначається на рівні узагальнюючих праць з етнографії того часу [15].

Протягом 1920-х рр. продовжували розвиватися ідеї попереднього періоду у межах різних комісій та установ ВУАН. Степове Побужжя привертало увагу представників Краєзнавчої, Етнографічної Комісії, Комісії Полуденної України, а також комплексних робочих груп, які працювали на місцях будівництва ГЕС та ГРЕС

(у даному випадку – Буго-Інгульської експедиції). Узагалі, цей етап характеризується стрімким збільшенням джерел різного типу, які були ведені до наукового обігу, а також тематично-методологічною зміною акцентів. Пріоритетними напрямками стає в той час вивчення селянського та робітничого минулого та культури на основі розгляду соціально-економічного детермінізму.

Яскравими прикладами робіт цього часу можна вважати праці Н. Полонської-Василенко [16] та Є. Загоровського [17]. На підставі нових писемних джерел, ці вчені створили узагальнюючі нариси історії залюднення Степової України, деталізуючи концепції Д. Багалія, наповнюючи його положення новим емпіричним матеріалом. Новою тенденцією став розгляд процесів колонізації як перманентних, що сприяло появі перспективного огляду історії регіону майже до часу написання цих робіт.

Продовжуючи працювати над районуванням Півдня України, автори цього часу завжди відзначали своєрідність колишніх західно-запорозьких територій, тобто тих, які ми зараз називаємо Степовим Побужжям. Серед таких особливостей, частіш за все, вказували маргінальний характер населення, а також роль контактування між різними культурними традиціями й становлення самобутніх варіантів тюрксько-слов'янських інститутів суспільної практики.

Традиційна точка зору про несумісність і протиборство християнського і мусульманського світів була досить поширеною. Такий підхід відбився в узагальнюючих працях з історії України доби середньовіччя. Але у конкретних дослідженнях історики козацтва М. Слабченко, Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблин, О. Рябінін-Склярєвський, Т. Гавриленко та інші показували багатоплановість і плідність запорозько-татарських контактів у різні періоди їх спільного історичного життя. Це відчувається наприклад, у працях Ф. Петруня, які були присвячені Степовому Побужжю у XVII-XVIII ст. [18], показана умовна роль політичних кордонів у ці часи, а також форми міжетнічних зв'язків українського козацтва, польських підлеглих та ногайців у регіоні.

Пожвавлюються етнографічні дослідження регіону. Поліетнічний склад мешканців сприяв компаративним дослідженням, яскравим при-

кладом таких порівняльних описів культурних традицій різних груп населення є низка робіт С. Цвятко [19], [20]. Досліджуючи культуру локальної спільності Тернівських болгар (біля Миколаєва), він намагався розв'язати питання слов'янознавства, залучаючи матеріали своїх досліджень серед українців, росіян, молдаван та інших етнічних груп Побужжя.

Протягом 1920-х рр. було застосовано історико-етнографічний підхід щодо вивчення Степового Побужжя, як складової частини Півдня України. На той час, це означало поєднання у предметі досліджень історичного процесу та культури повсякденності, на основі розгляду соціально-економічних аспектів. З другої половини 20-х років партійно-державна верхівка повела жорстку лінію на підпорядкування історичної науки своєму диктатові і на боротьбу з українським націоналізмом, а на середину 30-х років розгромила й ліквідувала наукові історичні установи й наукові школи, закрила наукові видання. Значно збагативши науку різноманітними джерелами та новаційними підходами, чимало вчених цього етапу трагічно загинули.

У другій половині XX ст. продовжується студіювання Степового Побужжя як складової Півдня України. Серед тематично-предметних напрямків цього періоду: дослідження колонізаційних рухів та освоєння територій регіону різними етносоціальними групами, соціально-економічний та господарський розвиток населення протягом XIX–XX ст., краєзнавчі розвідки щодо минулого окремих поселень, етнографічні праці, які містять у собі матеріали з характеристики різних аспектів життєдіяльності населення Побужжя та інші.

Важливим напрямком досліджень стало вивчення етнічного складу населення. Для Степового Побужжя етнічний склад населення на різних етапах розвитку є важливим фактором формування його культурно-побутової специфіки. Представники різних народів, освоюючи ці землі в XVIII–XIX ст., потрапляли в нові умови життя (соціальні, економічні, правові, екологічні). На цьому історіографічному етапі дані питання розглядали вчені-історики, демографи, етнографи. Зокрема, В. Кабузан, В. Голобуцький, О. Дружиніна, О. Коцієвський, В. Наулко тощо. У роботах В. Кабузана подається загальна характеристика демографічних процесів на Півдні України в кінці XVIII – першій половині XIX ст.

[21], [22]. Незважаючи на дискусійність методики підрахунків, що вже відзначалося в історичній літературі [23], саме ці дослідження визначили кількісне співвідношення груп та верств населення регіону, роль та вагу кожної із соціальних та етнічних груп в історичній динаміці, демографічні процеси серед них, вплив конкретних факторів на ці процеси.

Слід відзначити і дослідження присвячені формуванню стаціонарного населення у Буго-Дністровському межиріччі («Ханська Україна», «Очаківський степ») протягом XVIII – першої половини XIX ст. Історії «осідання» українців, росіян, молдован присвятили свої праці О. Коцієвський [24], І. Койфман [25] та інші. Вони показали різні форми та шляхи формування населення регіону, зокрема – Степового Побужжя. Особливо зверталася увага на класифікацію Д. Багалія про стихійну та регульовану колонізацію Півдня. Специфіку колонізації та формування етносоціального складу регіону розкрито в низці робіт І. Хіоні [26], [27].

Колоністський рух по заселенню та освоєнню Південної України східнослов'янськими спільнотами, молдаванами, німцями, носіями балканської культури, їх взаємовідносини на Україні досліджуються в роботах В. Наулка [28], [29]. В його роботах також розв'язуються питання етнічних процесів та культурно-побутових особливостей, в тому числі – за матеріалами Степового Побужжя.

До матеріальної культури неукраїнського населення даного району звертався цілий ряд дослідників із метою прослідкувати міжетнічні взаємодії. Застосування цих матеріалів дозволило їм виявити характер культурно-побутових контактів між носіями різних етнічних культур.

Російсько-українські етнокультурні зв'язки в південних районах України детально розглянуті Л. Чижиковою на основі значного комплексу письмових джерел та польових матеріалах, зібраних автором в 1968 – 1969 рр. також у Миколаївській області [30], [31], [32]. На підставі широкого емпіричного матеріалу комплексів народної культури дослідниці вдалося продемонструвати дію міжетнічного збагачення культур, форми та фактори інтеграційних та асиміляційних процесів.

Дослідженням специфіки побутування й розвитку народної творчості в умовах поліетнічних контактів Півдня України, зокрема, Степового

Побужжя, займався мистецтвознавець В. Малина [33], [34], [35], [36]. В коло його інтересів входили народні художні промисли, які розглядаються на основі великої кількості польових та музейних матеріалів.

Календарні та сімейні свята та обряди як невід'ємна частина традиційно-побутової культури завжди входили в коло інтересів етнографічної науки. Особливо треба відзначити монографію Н. Гаврилук «Картографирование явлений духовной культуры: (По материалам родильной обрядности украинцев)» [37]. Збирання матеріалів для картографування явищ родильної обрядовості відбувалося за допомогою експедиційних досліджень, які торкнулися і території Миколаївської області.

Досить великим є доробок філологів, які в XX ст. досліджували мовну проблематику степової України [38], зокрема проводили етнографічно-лінгвістичні дослідження [39], [40], [41] і чий праці можуть бути використані в роботі етнографів.

Недостатня увага в науковій літературі другої половини XX ст. була приділена як тюркомовним народам у цілому, так і ногайцям зокрема. Ногайці були останніми номадами, що заселяли Північне Причорномор'я напередодні української колонізації даного регіону і входження його в єдиний етнокультурний комплекс України. За останні роки дослідниками опублікована ціла низка робіт, присвячених поглибленому вивченню окремих етнічних груп Північного Причорномор'я – українців, ногайців, молдован, болгар, росіян-старообрядців та ін.

Велика кількість польових матеріалів була зібрана науковцями Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. У складі археологічної експедиції у зоні будівництва Южноукраїнської АЕС були розпочаті етнографічні дослідження, які охопили села Доманівського, Вознесенського й Арбузинського районів Миколаївської області. Результатом цих та наступних досліджень став ряд робіт, присвячених специфіці матеріальної й духовної культури поліетнічного населення району. Серед них, роботи О. Прігаріна [42], [43], [44], [45], В. Кушніра та П. Литвинова [46], Т. Агафонові [47], [48] та інших.

Проблеми ногайської присутності на території Степового Побужжя порушено в працях А. Шабашова, зокрема автор зупиняється на

специфіці розселення ногайців на території Степового Побужжя до моменту їх переселення [49], С. Гізера «Кочевое хозяйство Буджакских ногайцев (особенности хозяйственно-культурного типа)» [50].

Дисертаційні дослідження Ю. Гомана І. Смирнова та В. Грибовського [51] торкаються окремих аспектів історії причорноморських ногайців, пов'язаних з походженням, міграціями, підпорядкуванням Кримському ханству й обставинами входження ногайських орд Північного Причорномор'я до складу Російської імперії протягом XVIII – початку XIX ст. Серед останніх публікацій уваги заслуговує стаття О. Середи, присвячена Сілістринсько-Очаківському ейялету [52]. У ній показана адміністративно-управлінська структура північних земель Буго-Дністровського межиріччя у XVIII ст., однією з таких територій була Ханська Україна, створена на етнічно-релігійній основі з виразною християнською домінантою.

Проблема відносин козацького населення та підданих Кримського ханства на теренах Північного Причорномор'я розробляється С. Андреевою [53], [54].

Значним є науковий доробок А. Бачинського та О. Бачинської, чий дослідження пов'язані з історією козачини на півдні України в кінці XVIII – середині XIX ст., зокрема Бузького козацького війська [55], [56].

Історико-етнографічне дослідження безпосередньо району Степового Побужжя активізується на початку XXI ст., коли до його вивчення приступають науковці ПІ ОНУ імені І.І. Мечникова О. Марченко та Л. Якиминська. Таким чином було отримано різноманітні польові ма-

теріали з культури та побуту більш як 20 населених пунктів Первомайського, Арбузинського, Вознесенського, Доманівського районів Миколаївської області.

Порівняння польових даних з аналогічними писемними матеріалами показують сталість цілої низки комплексів народної культури. Крім того, у межах сучасного напрямку «усної історії» (oral history) переконливо доведено, що історичні сюжети достатньо повно представлені на рівні «народної історіографії» (меморати, фабулати, легенди тощо). Отримані результати було узагальнено у ряді публікацій та покладено в основу дисертаційних та монографічних досліджень О. Марченко та Л. Якиминської [57], [58], [59].

Можна констатувати, що протягом XIX–XX ст. накопичено значний та різноманітний історіографічний досвід. Серед аспектів, які вивчалися найбільш докладно, слід назвати історію колонізації різними групами регіону, демографічний розвиток населення протягом XVIII – початку XX ст., соціально-економічні аспекти життєдіяльності мешканців. Емпіричний матеріал із традиційно-побутової культури Степового Побужжя активно залучався до вирішення різнопланових узагальнень та теоретичних розробок. Отже, Степове Побужжя у наукових дослідженнях вивчалось активно, хоч і не було спеціальних історичних чи етнографічних робіт. Слід підкреслити, що саме історіографічний досвід цього часу переконливо показує специфічність регіону на тлі Південної України. В цей період також були закладені основні напрямки досліджень, окреслена їх проблематика.

Джерела та література

1. Долгов О. В. Національне самовизначення територіально-політичних систем в контексті політичної лімології: Автореферат ... канд. політ. наук, спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси / О.В. Долгов. – Миколаїв: Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, 2005. – 18 с.
2. Скальковский А.А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730–1823. / Скальковский А.А. – Ч. 1. – Одесса, 1836. – 287 с.
3. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Ч. 1. География, этнография и народонаселение Новороссийского края.

- / Скальковский А.А. – Одесса, 1850. – 366 с.; Опыт статистического описания Новороссийского края. – Ч. 2. Хозяйственная статистика Новороссийского края. – Одесса, 1853. – 552 с.

4. Скальковский А.А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. / Скальковский А.А. – В 3-х ч. – Изд. 3-е. – Ч. I. – Одесса, 1885. – 302 с.

5. Скальковский А.А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. / Скальковский А.А. – Одесса, 1848. – 156 с.; Поездка по Запорожским урочищам // Журнал Министерства внутренних дел. – Т. 13. – СПб., 1846. – С. 54–57; Сравнительный взгляд на Очаковскую

область в 1790 и 1840 годах. / Скальковский А.А. – Одесса, 1842. – 17 с.

6. *Осадчий Т.И.* Крестьянское надельное земле- владение в Херсонской губернии в связи с платежами крестьян. / Осадчий Т.И. – Херсон, 1894. – 198 с.

7. *Доливо-Добровольская В.* Улучшение ткачества Доливо-Добровольская В. //Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. – Т. IV. – СПб., 1897. – С. 17–35.

8. *Чаславский В.И.* Земледельческие отхожие промыслы в связи с переселением крестьян / Чаславский В.И. // Сборник государственных знаний. – Т. 2. – СПб., 1875. – С. 180-211.

9. *Воропонов Ф.Ф.* Вопрос о крестьянских пере- селениях / Воропонов Ф.Ф. // Вестник Европы. – 1876. – № 1. – С. 176–211.

10. *Ядринцев С.Н.* Наши выселения и колониза- ции / Ядринцев С.Н. // Вестник Европы. – СПб., 1880. – № 6. – С. 448-460.

11. *Багалий Д.И.* Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. / Багалий Д.И. – К., 1889.

12. *Яворницкий Д.И.* Вольности запорожских ко- заков. / Яворницкий Д.И. – СПб., 1890. – 385 с.

13. *Яворницкий Д.И.* Історія запорозьких козаків / Яворницкий Д.И. – Т.1. – К., 1990. – 518 с.

14. *Эварницкий Д.И.* Запорожье в остатках ста- рины и преданиях народа / Эварницкий Д.И. – В 2-х ч. – СПб., 1888.

15. *Волков Ф.* Этнографические особенности украинского народа / Волков Ф. // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Т. II. – Пг., 1916.

16. *Полонская-Василенко Н.* Заселение Южной Украине в середине XVIII в. / Полонская-Василенко Н. // Историк-марксист. – 1941. – № 5. – С. 30-46; Из истории Южной Украины в XVIII в. Заселение Новороссийской губернии (1764-1775) / Полонская-Василенко Н. // Исторические записки. – 1942. – № 13. – С.130-174.

17. *Загоровський Є.* Людність Степової України колись і тепер / Загоровський Є. // Степова Україна. Економічно-географічні нариси. – Харків-Одеса, 1930. – С. 49-71.

18. *Петрунь Ф.О.* Ханські ярлики на українській землі. До питання про татарську Україну / Петрунь Ф.О. //Східний світ. – 1928. – № 2. – С. 164 – 185.

19. *Цветко С.І.* «Хороба “урама» та її лікування в болгарській народній медицині / Цветко С.І. // Ет- нографічний вісник – Кн. 10. – 1932. – С. 107-122.

20. *Кветко С.І.* Весільні звичаї і пісні у болгар на Херсонщині. (Село Тернівка на Миколаївщині) / Кветко С.І. //ВОКК. – Ч. 2/3. – Одеса, 1925. – С. 217.

21. *Кабузан В.М.* Заселение Северного Причер- номорья (Новороссии) в XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858 гг.). Автореф. дисс. ... д-ра ист. наук. / Кабузан В.М. – М., 1969. – 69 с.

22. *Кабузан В.М.* Заселение Новороссии (Екате- ринославская и Херсонская губернии) в XVIII – пер- вой половине XIX века (1719 – 1858 гг.) / Кабузан В.М. – М., 1976. – 307 с.

23. *Дружинина Е.И.* Южная Украина в 1800– 1825 гг. / Дружинина Е.И. – М., 1970. – С. 78, прим. 13.

24. *Коциевский А.С.* О русско-украинском и мол- давском населении Очаковской области до присоеди- нения ее к России / Коциевский А.С. // Записки Одесского археологического общества. – 1960. – Т.1 (34). – С. 354-360.

25. *Койфман И.Б.* О русско-молдавском заселе- нии восточных районов Молдавии в конце XVIII – начале XIX века / Койфман И.Б. // Ученые записки Кишиневского пед. института. – 1955. – Т. IV. Серия гуманитарных наук. – С. 98-103.

26. *Хіоні І.О.* До історії заселення Побужжя. / Хіоні І.О. // УІЖ. – 1965. – № 6. – С.126 – 127.

27. *Хіоні І.О.* Нові матеріали до історії Бузького козацького війська / Хіоні І.О. // УІЖ. – 1966. – № 11. – С. 123.

28. *Наулко В.* Етнічний склад населення Укра- їнської РСР / Наулко В. – К., 1965. – 188 с.

29. *Наулко В.* Развитие межэтнических связей на Украине (историко-этнографический очерк) / Наулко В. – К., 1975. – 274 с.

30. *Чижикова Л.Н.* Материальная культура ком- пактных этнических групп на Украине. Жилище / Чижикова Л.Н. – М., 1979. – 192 с.

31. *Чижикова Л.Н.* Русско-украинские этно- культурные связи в южных районах Украины / Чижи- кова Л.Н. // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – М., 1979. – С. 12-19.

32. *Чижикова Л.Н.* Русско-украинское погра- ничье: История и судьбы традиционно-бытовой культуры (XIX–XX в.) / Чижикова Л.Н. – М., 1988. – 251 с.

33. *Малина В.* Жестяные «короны» / Малина В. // Декоративное искусство СССР. – 1983. – № 11. – С. 22–25.

34. *Малина В.* Кам'яні хрести півдня України / Малина В. // Образотворче мистецтво. – 1991. – № 4. – С. 15.

35. *Малина В.* Рушники Миколаївщини / Ма- лина В. // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 3. – С. 78—82.

36. Малина В. Сюжетные рушники Украины / Малина В. // Декоративное искусство СССР. – 1985. – № 2. – С. 22–23.
37. Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры: (По материалам родильной обрядности украинцев) / Гаврилюк Н.К. – К., 1981. – 279 с.
38. Спанатія Д.С. Гончарний промисел на Миколаївщині: історико-лінгвістичний екскурс / Спанатія Д.С. // Південна Україна: проблеми історичних досліджень. Зб. наукових праць. – Ч. 2. – Миколаїв, 2003. – С. 65 – 70.
39. Іванський Р.Д. Вербальний компонент традиційного українського родильного обряду в говірках Інгуло-Бузького межиріччя: Дис. на здоб. ступ. канд. наук / Іванський Р.Д. – Дніпропетровськ, 1999. – 187 с.
40. Іванський Р.Д. Вербальний компонент традиційного українського обряду в говірках Інгуло-Бузького межиріччя (*відлучити* = *залучити дитину*) / Іванський Р.Д. // Борисфен. – 1999. – № 4. – С. 17-21.
41. Іванський Р.Д. Запозичена лексика родильного обряду в степових говірках Бузько-Інгульського регіону / Іванський Р.Д. // Історія південної України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку. Збірка наукових праць ОДУ. – Ч. 1. – Миколаїв–Одеса, 1999. – С. 139-144.
42. Прігарін О.А. Малодвірні поселення Південної (Степової) України ХІХ – початку ХХ ст. / Прігарін О.А. // Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження / Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 1998. – С. 61 – 66.
43. Прігарін О.А. Обряды по выбору места для строительства хаты у украинцев / Прігарін О.А. // Древние культуры и цивилизации Восточной Европы. – Одесса, 1995. – С. 98 – 100.
44. Прігарін О.А. Развитие и типология народного жилища Степного Побужжя ХУІІІ – первой половины ХХ ст. / Прігарін О.А. // Тези доповідей першої обласної наукової краєзнавчої конференції "Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження." – Миколаїв, 1995. – С. 64–67.
45. Прігарін О.А. Сільські поселення і житло Степового Побужжя / О.А. Прігарін, О.М. Марченко. – Первомайськ, 2003. – 56 с.
46. Кушнір В.Г. Особливості житлових та господарських споруд Побужжя / В.Г. Кушнір, П.І. Литвинов. // Етнографія Півдня України: [Збірка наукових праць]. – Вип. 1. – Одеса, 1996. – С. 19-23: ілюстр.
47. Агафонова Т.А. Некоторые аспекты влияния молдавской традиции на костюм украинцев Степного Побужжя начала ХХ в. / Агафонова Т.А. // Тези доповідей першої обласної наукової краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв, 1995. – С. 67–70.
48. Агафонова Т.А. Одежда украинского населения Юго-Западной Украины ХІХ – начала ХХ вв. / Агафонова Т.А. // Записки исторического факультета. – Одесса, 1997. – Вип. 5 – С. 44–50.
49. Шабашов А.В. К локализации поселений ногайцев Буджакской орды в начале 19 века / Шабашов А.В. // Етнографічні дослідження населення України. – Одеса: Друк, 1996. – С. 85–87.
50. Гизер С.Н. Кочевое хозяйство Буджакских ногайцев (особенности хозяйственно-культурного типа) / Гизер С.Н. // Записки історичного факультету. – Одеса, 1999. – Вип. 9. – С. 44–46.
51. Грибовський В.В. Ногайські орди Північного Причорномор'я у ХVІІІ – на початку ХІХ століття.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.В. Грибовський; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2006. – 16 с. – укр.
52. Серета О. Ханська Україна в адміністративній структурі Сілістринсько-Очаківського єялету / Серета О. // Чорноморська минувщина. Записки відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. – Вип. 3. – Одеса, 2008. – С. 57-72.
53. Андрєєва С.С. Комісії для вирішення взаємних претензій татар і запорожців періоду Нової Січі / Андрєєва С.С. // Південна Україна ХVІІІ-ХІХ ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Вип.1. – Запоріжжя, 1996. – С.40-47.
54. Андрєєва С.С. Проблема запорозько-татарських взаємин періоду Нової Січі в українській історіографії 1920-30-х рр. / Андрєєва С.С. // Збірник наукових праць. Південний архів. Історичні науки. – Херсон, 1999. – Вип. ІІ. – С. 140-144.
55. Бачинський А.Д. Козацтво на півдні України (1775-1869) / А.Д. Бачинський, О.А. Бачинська. – Одеса, 1995. – С.53.
56. Бачинська О.А. Бузьке козацьке військо 1785-1817 рр. / О.А. Бачинська // Козацтво на Півдні України. Кінець ХVІІІ – ХІХ століття / Авторитет.: О.А. Бачинська, Л.М. Маленко, О.А. Прігарін, Р.І. Шиян. – Одеса: Друк, 2000. – С. 47-51.
57. Марченко О.М. Етнокультурні особливості сільського населення Степового Побужжя / О.М. Марченко, Л.В. Якиминська. – Миколаїв, 2013. – 200 с.

58. *Марченко О.М.* Сільське населення Степового Побужжя кінця XVIII – початку XX ст. [Текст]: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Марченко Олена Миколаївна; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 19 с.

Елена Марченко

Историко-этнографическое изучение Степного Побужья как пограничной и этноконтактной территории: опыт и перспективы

Прослеживается развитие научной разработки вопроса историко-этнографической специфики района Степного Побужья от этапа первичного накопления фактажа к современному этапу.

Ключевые слова: историография, полевые исследования, студии приграничья, Южная Украина, район Степного Побужья, этнические группы, межэтнические контакты.

Olena Marchenko

Historical and ethnographic study Steppe Bug River region as border and ethnocontact territory: experience and prospects

Development of scientific elaboration the problem of historical and ethnographic peculiarities of the Steppe Bug River region from the stage of primary accumulation of data up current stage, is traced.

Key words: historiography, field research, borders` study, South-Ukraine, Steppe Bug River region, ethnic groups, interethnic contacts.